

Вячеслав Корнієнко

**ДО ІСТОРІЇ “КИЇВСЬКОЇ СТАРОВИНИ”
(листи Федора Успенського до Олександра Лашкевича)**

В українському культурному середовищі поява на початку 1880-х рр. у Києві щомісячного журналу “Київська старовина” стала справді унікальним видавничим проектом того часу, своєрідним науковим центром, в якому досліджувались та висвітлювались найрізноманітніші питання з історії, археології, етнографії краю, публікувались архівні матеріали. Тому справедливо дослідники називають “Київську старовину” оригінальним та унікальним явищем української культури часів Російської імперії, особливо з огляду на кількість опублікованого на її сторінках матеріалу та його тематичного розмаїття¹. Звичайно ж, різноманітність тематики журналу обумовлювалась стараннями його видавців, особливо відзначився на цій ниві в період становлення періодика історик та громадський діяч Олександр Степанович Лашкевич (1842–1889). Часи його редагування “Київської Старовини” – 1888–1889 рр. були високо оцінені вже сучасниками, які зазначали, що саме завдяки Лашкевичу видання розширилось до значного видавничого проекту². Олександр Степанович дійсно докладав чимало зусиль та власних коштів, аби видання мало успіх та широкий суспільний резонанс. Тому він намагався залучити до співпраці якомога більше вчених, які б друкувалися на сторінках “Київської старовини”³. Саме це прагнення і спонукало Лашкевича звернутися до професора Новоросійського університету Федора Успенського з пропозицією підготувати для журналу статтю.

Зміст епістол та форма звернення дозволяє припустити, що обидва вчені не були знайомі раніше особисто, їх епістолярні контакти почались саме зі звернення Лашкевича десь на межі 1888–1889 рр. і мали суто діловий характер, стосуючись питання публікації статей на сторінках “Київської старовини”.

Справедливості заради варто наголосити, що це не була перша публікація Успенського в цьому журналі, адже така з’явилась ще 1885 р. – це була його промова в Одеському слов’янському благодійному товаристві

¹ Докл. див.: О.П. Негодченко, *Журнал “Киевская старина” (1882–1906) як оригінальне та унікальне явище української культури*, Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету 21 (2007) 352–358.

² *Александр Степанович Лашкевич (некролог)*, КС 27 (1889, октябрь, ноябрь, декабрь) 489.

³ *Ibid.*, с. 488–489.

6 квітня того ж року⁴. Проте промова Ф. Успенського кілька разів перевидавалась⁵, тому вірогідніше, що була просто передрукована з видання слов'янського благодійного товариства або з якогось іншого одеського періодика, тож спеціально для “Київської старовини” не готувалась. Можливо, Успенський навіть не читав коректуру, адже в назві статті його ініціали вказані неправильно. Тому більш доцільним буде віднести початок співпраці Федора Івановича з “Київською старовиною” саме до 1889 р., коли він почав готувати для видання статтю про візантійські володіння на північному узбережжі Чорного моря. Питанням підготовки до друку цієї статті присвячені три епістоли Успенського до Лашкевича.

З тексту першої довідуємось, що Успенський прийняв пропозицію Лашкевича підготувати статтю для видання, про що він і повідомляє, оговорюючи умови своєї праці. Дві наступні епістоли стосуються питань коректури статті Успенського, яка невдовзі була опублікована у 25 томі “Київської старовини”⁶.

Стаття Успенського отримала резонанс у науковому середовищі, особливо через те, що зачепила іншого візантиніста – В. Васильєвського, чий висновок стосовно часу будівництва фортеці Саркел були піддані аргументованій критиці⁷. Вчений у “Журналі Міністерства народної освіти” опублікував полемічну статтю-відповідь на “закиди” Успенського стосовно часу побудови фортеці⁸. Безперечно, ця обставина сприяла зростанню інтересу вченої громадськості до “Київської старовини”, стаття в якій розпалила пристрасті довкола питання часу побудови хозарської столиці. Тим більше, що полеміка надалі набувала обертів, і Федір Іванович обрав за “поле битви” знову ж таки “Київську старовину”, маючи намір надрукувати статтю-відповідь на замітку Васильєвського. Про це говорить в четвертому листі до Лашкевича, де Успенський пропонує надіслати свою статтю до збірника. З його листа до Тимофія Флоринського (від 8 листопада 1889 р.⁹) дізнаємося, що Лашкевич позитивно поставився до

⁴ Ф. Успенский, *На память тысячелетней годовщины славянских просветителей (Речь проф. новорос. у-та Ф.М. Успенского в одесском славянском благотворительном обществе 6 апреля 1885 г.)*, КС 12 (1885, май) 107–126.

⁵ Докл. див.: В.Н. Бенешевич, *Федор Иванович Успенский*, Памяти академика Федора Ивановича Успенского 1845–1928, Ленинград 1929, с. 5–6.

⁶ Ф. Успенский, *Византийские владения на северном берегу Черного моря в IX и X вв.*, КС 25 (1889, апрель, май, июнь) 253–294.

⁷ *Ibid.*, с. 292–294.

⁸ В.Г. Васильевский, *О построении крепости Саркела (Полемическая заметка)*, ЖМНП 265 (1889, октябрь) 273–289.

⁹ Див. публікацію у цій збірці.

такої публікації, сповістивши про своє позитивне рішення буквально за кілька днів до смерті.

Віддаючи перевагу “Київській старовині”, Успенський певною мірою підстрахувався, адже відповідь готував і до “Журналу Міністерства народної освіти”, проте там, як писав Успенський у листі до Флоринського від 15 листопада 1889 р.¹⁰, його стаття-відповідь мала пройти “рецензування” Васильєвського. Не маючи впевненості у друзі своєї статті, Успенський і подумав про “Київську старовину” як про періодик, вільний від зобов’язань перед Васильєвським, тому точно був упевнений у тому, що замітка буде надрукована. В цьому він не помилився – наприкінці 1889 р. вона побачила світ¹¹, одночасно з некрологом Лашкевича, зі смертю якого припинилась співпраця Успенського з київським періодиком – у подальшому на сторінках журналу статей він не друкував.

Отже, чотири листи, що публікуються нижче, розкривають цікавий епізод стосунків Успенського з редакцією “Київської старовини”, додають декілька штрихів як до біографії їх адресата та кореспондента, так і до історії самого періодичного видання.

Три листи Ф. Успенського до О. Лашкевича, що стосуються видання статті про візантійські володіння у північному Причорномор’ї, зберігаються у фонді “Листування” (ф. III) Інституту рукопису Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського, лист щодо публікації відповіді В. Васильєвському – у фонді “Архів “Київської старовини” (ф. 112) тієї ж установи. Листи публікуються мовою оригіналу сучасним правописом.

1. **Ф. Успенський – О. Лашкевичу, Одеса – Київ, 24 січня 1889 р.**

Милостивый Государь Александр Степанович.

С удовольствием соглашаюсь на указанных¹² Вами условиях предоставить мою статью “Византийские владения на северном берегу Черного моря в 9 и 10 вв.”¹³ в распоряжение Редакции журнала “Киевская

¹⁰ Див. публікацію у цій збірці.

¹¹ Ф. Успенский, *Ответ на полемическую заметку В.Г. Васильевского*, КС 27 (1889, октябрь, ноябрь, декабрь) 604–631. Варто зазначити, що в “Журналі Міністерства народної освіти” замітка Успенського таки була надрукована у грудні 1889 р.: Ф. Успенский, *О миражах, открытых В.Г. Васильевским (Ответ на статью о построении крепости Саркела)*, ЖМНП 266 (1889, декабрь) 550–555. Проте тут її “супроводжувала” замітка-відповідь В. Васильєвського: В.Г. Васильевский, *Ответ на статью Ф.И. Успенского*, ЖМНП 266 (1889, декабрь) 555–557.

¹² Слово виправлене з “указанным”.

¹³ Мовиться про видання: Ф. Успенский, *Византийские владения...*

Старина”¹⁴. Мне остается заняться ею еще несколько вечеров, затем немедленно пошлю ее Вам.

Надеюсь, Вы не найдете затруднительным дать мне 50 оттисков и из них хотя половину в обертке. Было бы желательным также самому просмотреть последнюю корректуру. Так как расстояние между Киевом и Одессой небольшое, то полагаю и в этом не встречу с Вашей стороны препятствий.

С совершенным почтением честь имею быть Вашим покорным слугой

Ф. Успенский.

24 янв[аря] 1889.

[Одесса].

IP НБУВ, ф. III, од. зб. 9510, арк. 1–1зв., автограф.

2. Ф. Успенський – О. Лашкевичу, Одеса – Київ, 21 лютого 1889 р.

Милостивый Государь Александр Степанович.

Препровождая при сем рисунок к моей статье¹⁵, позволю себе сделать к нему замечания. Главное в нем, конечно, путь движения Сатурна. Фигура среди созвездия Водолея в левой руке имеет распушенный плат, с правой – рог изобилия. Так как рисунок я считаю необходимым при статье, то в случае каких-либо затруднений к помещению его прошу заблаговременно уведомить меня. Впрочем, не ожидаю, чтобы встретились трудности при исполнении его.

С совершенным к Вам почтением честь имею быть

Ф. Успенский.

21 февр[аля 18]89 г.

[Одесса].

IP НБУВ, ф. III, од. зб. 9511, арк. 1–1зв., автограф.

3. Ф. Успенський – О. Лашкевичу, Одеса – Київ, 10 квітня 1889 р.

Милостивый Государь Александр Степанович.

Заказная бандероль с корректурой опоздает на один день против этого письма, так как сегодня, на 2 день пасхи, заказных отправлений на

¹⁴ Щомісячний історико-етнографічний та літературний журнал, що виходив у Києві протягом 1882–1906 рр.

¹⁵ Мовиться про малюнок “Положення Сатурна між зірками (в сузір’ї Водолея) у 903–905 рр.” до статті Ф. Успенського (Ф. Успенский, *Византийские владения...*).

почте не принимают. Статья набрана вообще хорошо, и мне пришлось сделать немного исправлений.

Покорнейше прошу Вас, кроме обещанного от Редакции количества экземпляров, сделать еще 50 оттисков на мой счет в обложке. Очень буду обязан, если благоволите послать мне в апреле оттиски, а равно и гонорар, так как в начале мая предполагаю выехать из Одессы на север.

Ваш покорнейший слуга

Ф. Успенский.

10 апреля 1889 г.

[Одесса].

IP НБУВ, ф. III, од. зб. 9753, арк. 1–1зв., автограф.

4. *Ф. Успенський – О. Лашкевичу, Одеса – Київ, 18 жовтня 1889 р.*

18 окт[ября] 1889¹⁶.

[Одесса].

Милостивый Государь Александр Осипович.

В окт[ябрьской] книжке "Журнала Минист[ерства] народного просвещения" появилась полемическая заметка¹⁷ на мою статью "Византийские владения на сев[ерном] берегу Черного моря", напечатанную в "Киевской старине", в майской книжке. Не желая оставлять эту заметку без ответа, я прежде всего подумал о "Киевской старине", как органе, в котором мне с большим удобством можно будет ответить¹⁸ на статью Ж[урнала] м[инистерства] н[ародного] просвещения. Так как я намерен держаться спокойного тона научной критики, то надеюсь, что Вы не встретите препятствий к помещению моего ответа. Будьте любезны известить меня: не позже какого числа ноября я должен прислать рукопись, чтобы Вы могли напечатать ее в декабрьской книжке. Предполагаю, что в ноябрьскую книжку я никак уже не успею попасть.

Примите уверение в совершенном к Вам почтении и преданности

Ф. Успенский.

IP НБУВ, ф. 112, спр. 262, арк. 1–1зв., автограф

¹⁶ У верхньому полі листа олівцем зазначено: "Исполнено".

¹⁷ Мовиться про видання: В.Г. Васильевский, *О построении крепости Саркела...*

¹⁸ Мовиться про видання: Ф. Успенский, *Ответ на полемическую заметку...*